

Neşriyat-Tenkid-Tahlil

«İslâm

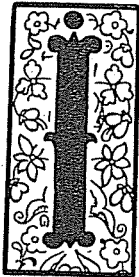
Açısından

Sosyalizm» (1)

Ahmet Vefa
ÇAMDİBİ

İst. Yük. İslâm Enstitüsü
Mezunu

— I —

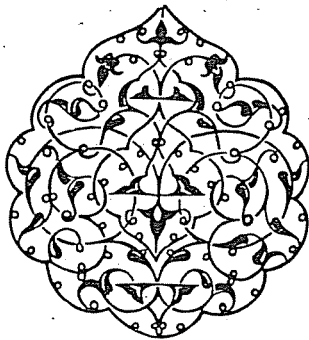
SLÂMÎ neşriyat, gün geçtikçe gelişme kaydetmekte ve çeşitli yayınevleri bu sahadaki çalışmalarıyla müsmir eserler ortaya koymaktadırlar. Bu, iftihar vesilesi olacak bir durumdur. Yalnız bu neşriyatın ekserisini tercüme teşkil etmekte ve teliflere pek az rastlanmaktadır. Bunun neden ileri geldiğini bilemeyiz; belki yayınevi sahipleri yüzünden, belki de henüz İslâmî sahayı enine boyuna araştırarak yayınlarımız yoktur da ondan. Her ne hâl ise, telif eserlere ihtiyaç vardır ve bu ihtiyaca cevap vermek gerekmektedir. Fakat tercümelerle asla yetinilemez. Bizim de bir şeyler yapmamız, bir şeyler ortaya koymamız gerekir. Bu çalışmaların ilk mahsüllerinde de bazı eksiklikler ve hatalar bulunması gayet tabiidir. Zamanla bunlar giderilecek ve mükemmele doğru gidilecektir. Bu sebeple Hüseyin Perviz Hâtemî'nin «İslâm Açısından Sosyalizm»i kaleme almasını takdire şayan bir hareket olarak vasıflandırmak gerekir. Hâtemî mevzuunu, hakikaten isabetle seçmiş ve böylece önümüze üzerinde imal-i fikr edilecek, uzun uzun incelenecek bir saha açmıştır. Kitap şu bölümleri ihtiva etmektedir:

Giriş, Umumi mülâhazalar, Maden ve Toprak Mülkiyeti, Zararlı Servet Yığılmalarının önlenmesi, Faiz Yasası ve Millî Banka, Faiz Yasası Hakkında Görüşler, Tarihi Akış İçinde İslâm, Çalışıp Kazanma Hürriyeti ve Sınırları, Ezilenin Gerçek Koruyucusu : İslâm, Servet ve Toplum Düzeni ile İlgili Tedbirler, Son Sözler.

— II —

«İslâm Açısından Sosyalizm»de eleştirilmesi gereken bazı görüşler bulunmaktadır, şöyle ki :

1 — Hâtemî, hile-i Şer'iyye konusu üzerinde uzun uzadıya durmakta ve kitabının çeşitli yerlerinde bu konuya temas etmektedir. Yazara göre; «İslâm İnkılâbı kavranamadığı için» hile-i Şer'iyyeler meydana getirilmiş ve «hile-i şer'iyye zihniyetinin elinde» İslâm İnkılâbı tanınmaz hale gelmiştir. Ve yine Hâtemîye göre «bir çok hukukçular daha ziyade hile-i şer'iyye imalâtçısı diye vasıflandırılabilirler.» (s. 22.)

Hatemi'nin hile-i şer'iyye hususundaki hassasiyetini takdir ediyorum. Lâkin bu hassasiyetin gerçekleşen bazı beyanlara sebep olmaması gerekirdi :

a) Hile-i Şer'iyyeler, İslâm İnkılâbı kavranamadığından değil, bir takım zaruretler sebebiyle ortaya çıkmıştır.

«Hile-i Şer'iyye», Şer'i çare demektir. Bu terkipteki «hile» Türkçede anladığımız manayı ifade etmez. Ebu Zehre'nin de beyan ettiği gibi Hanefi Mezhebi imamlarının ortaya koydukları hile-i Şer'iyyeler «bir hakkı yerine getirmek veya bir zulmü def etmek için mübah olan yolda bulunmuş çarelerdir.» (2) Şurası iyice vuzuh kesbetmelidir ki, İslâm hukukçularının hile-i Şer'iyyeleri — Zekâta dair bir tek hile-i Şer'iyye müstesna — ibadet meseleleriyle ilgili değildir. İbadet meseleleriyle ilgili olarak nakledilen bu tek hile-i Şer'iyye; bir kimsenin kendisine borçlu olan bir kimseye onun borcuna mahsuben nasıl zekât verebileceği hakkındadır ve Şeri'atın maksadını araştırma kabilinden bir şer'i çaredir. «Ebu Hanife'nin açmış olduğu bu hile (çare) bulma çığırında yürüyen Hanefi Fukahası bunu hiç bir zaman Şariin maksadına karşı gelmek için vasıta yapmamışlardır, böyle bir maksatları yoktur. Onlar bu yollarla o maksatların gerçekleşmesine çalışmışlardır.» (3)

b) Hâtemî, İslâm İnkılâbının tatbik edilemeyeşi ve «tanınmaz hale gelişinin» hemen hemen tek sebebi olarak hile-i Şer'iyyeyi ileri sürmektedir. Halbuki «İslâm İnkılâbının tanınmaz hale gelişini» çok daha önemli sebeplerin neticesi olduğu aşikârdır.

c) Hâtemî «bir çok hukukçular daha ziyade hile-i şer'iyye imalâtı diye vasıflandırılabilir» demekte, hiç çekinmeden, enine boyuna düşünmeden bu hükme varıvermektedir. Yazar kitabının diğer bir yerinde de şöyle demektedir : «Maalesef İslâm İnkılâbı kavranamadığı için ulemâ hile-i Şer'iyye imalâtı ile vakit geçirmiştir.» (s. 66) Gerek bu iddiayı, gerekse evvelkini ne ilim zihniyeti ne de kitabın ağır başlılığı ile bağdaştıramadığını söylemek zorundayım. Bu kabil iddialar, ulemaya ve onların yaptıkları — bizim daima şükranla yadettiğimiz — çalışmalara hürmetsizliktir. İslâm âlimleri hiç bir iş yapmayıp hile-i şer'iyye imalâtı ile mi vakit geçirmişlerdir? Öyle ise zamanımıza kadar gelen muazzam hukuk literatürü nasıl meydana gelmiştir? Bu kitaplar hep hile-i şer'iyyelerle mi doludur? İnsaf etmek gerek...

2 — «İslâm Açısından Sosyalizm»de maden ve toprak mülkiyeti konusunda ileri sürülen mütalaalar üzerinde de dürmanın gerekli olduğuna kaniyim.

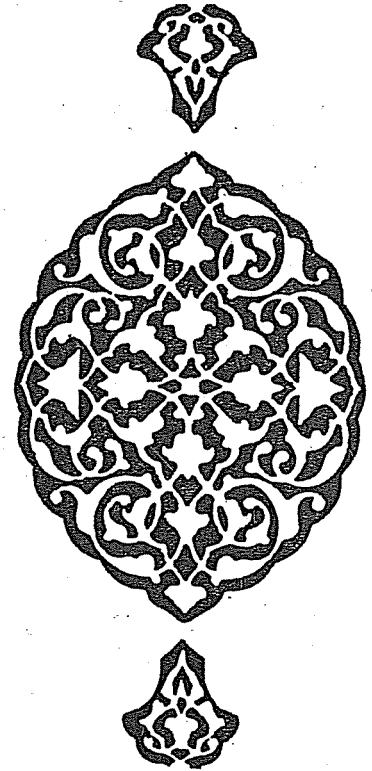
a) Hâtemî, Ali Gafûri'nin «Enfal ya servethâye umumi» adlı eserinden naklen Enfal Sûresi'nin ilk âyeti hakkında yeni bir görüş ortaya koymaktadır. Ali Gafûriye göre bu âyet-i Kerimedeki «Enfâl», «umumi servetler, amme emlâki» manasını ifade etmekte ve şu malları içine almaktadır : harp ganimetinden devlete ayrılan hisse, ordu ile fetholunmadan elde edilen arazi, arazi-i mevat, sahihsiz veya sahipleri mirasçı bırakmadan ölmüş bulunan arazi, zorla alınmış olmamak şartıyla padişahların kendi nefislerine tahsis ettikleri arazi, mirasçı bırakmadan ölen kimsenin terekesi, cihada karar verme yetkisine haiz olmıyan kimsenin açtığı harpte elde olunan ganimet, madenler ve ormanlar. Müellif'in naklettiğine göre Ali Hucefî-i Kirmânî de «Enfal»i buna benzer bir şekilde tefsir etmekte, yalnız Kirmânî «Enfal» terimini devlet mülkiyetine giren malların karşılığı olarak almaktadır.

Ali Gafûri ve A. H. Kirmânî'nin «Enfal» hususunda ileri sürdükleri bu görüşleri tam olarak teyid eden muteber bir tefsire rastıyamadığım için Hâtemî, bu görüşleri naklederken bu müelliflerin dayandıkları delilleri de nakletseydi daha yerinde olurdu.

Muteber tefsirler, «Enfal»i şu şekilde tefsir etmişlerdir :

1 — «Enfâl, «Nefel»in cemidir. Esasen nefil ve nâfile, bir asıl üzerine ziyade olan şey demektir. Namaz, Oruç v.s. ibadetlerde asıl olan farz üzerine ziyade bulunanlara nâfile denildiği gibi, cihadda asıl ecr olan sevab-ı uhrevî üzerine zait olan ganimete de «nefel» denilmiştir. Bundan başka bir gâziye hisse-i ganimetinden fazla olarak verilmesi şart koşulan mala dahi «nefel» itlâk edilir. Sâlihen denilmiştir ki burada «enfal»den murad alel umum ganimetler değil, hums (beşte bir)'dir. Râbian denilmiştir ki «enfal», müşriklerden bilâkital çıkıp Müslümanların eline geçen Fey'dir.» (4).

2 — Enfal, ganimetler manasını ifade eder. Enfal, diğer şu manaları da

(1) Hüseyin Perviz Hâtemî, İslâm Açısından Sosyalizm, İstanbul 1967.

(2) Muhammed Ebû Zehre, Ebû Hanife, (ç. Osman Keskiöğlü) Ankara 1962, S. 370.

(3) Aynı eser, S. 379.

(4) Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1938, C. 3, S. 2364.

a) İbni Abbas'a göre enfal, savaşsız olarak müşriklerden Müslümanların eline geçen hayvan, köle veya herhangi bir metadır.

b) Mücahid'e göre humus (yani ganimetin Beytülmâl'e aid olan beşte biri) dir.

c) Gaziye ganimetteki hissesinden fazla olarak verilen maldır. (5)

3 — «De ki enfal Allah ve Resûlünüdür.» Âyet-i Kerimesi, enfal hakkında hüküm vermenin sadece Allah ve Resûlüne ait olduğunu beyan etmektedir. Allah, Resûlüne enfalin hikmeti iktizasınca taksimini emreder. Bu hususta başka hiç bir kimsenin fikir beyan etmeye hakkı yoktur. (6)

b) Hâtemî, «İslâm ve Malikiyet» adlı kitapta yazarın Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifleri inceleyerek, «toprak ve tabii kaynaklar kimsenin hususi mülkü olamaz.» sonucuna vardığını yazmaktadır. (s. 36)

İslâm'da tabii kaynaklar üzerinde ferdi mülkiyet münakaşa mevzu olabilirse de toprak mülkiyeti hususunda böyle bir münakaşaya imkân yoktur. İslâm hukukunda bu konu açık ve sarıhtır. İslâm'da ferdi toprak mülkiyeti vardır. Bunun aksini söylemek ya konunun arız amik araştırılmayışından ya da, peşin hükümden doğan bir iddia olmaktan ileri gidemez.

İslâm'ın fertlere tanıdığı mülkiyet hakkı, elbette mutlak bir hak değildir. Mutlak malik yalnız Allah'tır. Mülk onundur. Mülkte kayıtsız şartsız sadece o tasarruf sahibidir. «Göklerde ve yerde olan her şey Allahındır.» (Bakara: 284) Allah Teâlâ insanlara ihsan ettiği mülkiyet hakkını bir takım kayıt ve şartlarla sınırlandırmıştır. Bu sınırlar dahilinde buldukları müddetçe gerek menkûl, gerekse gayr-ı menkûl mallar üzerinde ferdi mülkiyet, insanların en tabii ve en muhterem haklarıdır.

c) Hâtemî kitabında İhyâi mevat (ölü araziye diriltme) hususunda diğer Hadis-i Şerifleri de zikretmesi gerekirdi. (Bu hususla ilgili şu iki Hadis-i Şerifi nakletmekte fayda görüyoruz) : «Kim ölü bir araziye canlandırırsa, o arazi onundur. O araziden geçen arazinin mahsûlünden yediği, onun için sadaka olur.» (Ahmed, Nesâi, İbni Hibban.)

«Sahipsiz arazi Allahın ve Resûlünüdür, daha sonra sizindir. Kim ölü bir araziye ihya ederse, o arazi onundur. Araziyi (sadece) taşla çeviren (ve diriltmeyen) kimse üç sene sonra (arazi üzerindeki) hakkını kaybeder.»

İhyâi mevat konusunda bütün İslâm hukukçuları ittifak etmişlerdir. İntilâf ettikleri nokta hükümetin izni meselesidir. Ebû Hanife'ye göre hükümetin izni gereklidir. Ebû Yusuf, Muhammed, Şafii ve Ahmed İbni Hambel'e göre bu konuda Hadisler açıktır, hükümetin iznine hacet yoktur. Ölü araziye canlandıran şahıs, Allah ve Resûlünün verdiği hakla bu araziye sahip olur. Bir münazaa halinde hükümete baş vurulursa hükümet onun hakkını teslim eder. (7)

d) Hâtemî, «Sulh yolu ile ele geçen topraklar, İmam-ı Âdil'in nezaret ve tasarrufunda kalır.» (s. 39) demektedir. Bu eksik bir hükümdür. Sulh yolu ile ele geçen topraklar, fertlerin mülkiyetinde de kalabilir. Bu toprakların mülkiyetinin bütün Müslümanlara (ammeye) ve fertlere aidiyeti yapılan antlaşmadaki şartlara bağlıdır. Sulh antlaşmasında toprakların mülkiyetinin Müslümanlara âid olduğu kabul edilmişse bu topraklar vakıf olur, satılmaz ve rehin bırakılamaz. Fakat antlaşmada toprakların mülkiyeti sahiplerine bırakılmışsa bu topraklar onlarıdır. Bu arazi üzerinde alım satım ve her türlü hukukî tasarrufta bulunabilirler. (8)

e) Hâtemî'nin naklettiğine göre «İslâm ve Malikiyet» adlı eserde «savaşla fethedilmiş toprakların tamamen hususi mülkiyetten çıkacağı, üzerlerinde alım-satım, devir ve intikal gibi hiç bir muamelenin cereyan edemeyeceği söylenmektedir.» (s. 40)

«İslâm ve Malikiyet» yazarının bu hükmü katıyyet ifade edemez. Zira Hz. Peygamber'in bu husustaki tathikati, bu hükmü doğrulamamaktadır. Hz. Peygamber (S.A.), silâh zoruyla fethedilen Hayber topraklarını vakıf arazisi yapmayıp, ganimet olarak taksim etmiştir. Savaşta fethedilen toprakların bütün Müslümanların mülkü olarak tayini, ilk defa Hz. Ömer (R.A.) tarafından icra edilmiştir. Yalnız bu, bugünkü anlamıyla bir devletleştirme değildir. Zira arazi sahipleri, alım-satım, rehin ve miras haklarından evvelece olduğu gibi faydalanmışlardır. (9)

(5) Fahrüddin Er-Razî, *Mefatihül Gayb*, Mısır 1380 H. C. 4, S. 343, 344.

(6) Aynı eser, C. 4, S. 344. Bkz. Abdullah İbni Ahmed En-Nesefî, *Medariküt-Tenzil ve Hakaiküt-Te'vil*, Mısır 1326 H., C. 1, S. 477/Kâdi Beydavî, *Envârüt-Tenzil ve Esrârüt-Te'vil* C. 1, S. 463/Nimetullah Nehciwânî, *El-Fevatihül İlâhiyye ve'l Me-fâtihu'l-Gaybiyye*, İstanbul 1325 H., C. 1, S. 280.

(7) Ebu'l A'lâ El Mevdûdî, *Meseletü Mülkiyyeti'l Ard fi'l İslâm*, Dımaşk 1957, S. 35. Bkz. İbnu Abidin, *Reddül Muhtar*, C. 5, S. 382.

(8) El Mâverdi, *El Ahkamü's Sultaniyye*, Mısır 1298 H., S. 132.

(9) El Mevdûdî, *Meseletü Mülkiyyeti'l Ard fi'l İslâm*, S. 38 ve dv.

f) Hâtemî, İslâm'da toprak ve maden mülkiyeti hususunda yazdıklarının «tirazlar ve tereddütler doğurduğunu» söylemekte ve devam ederek «oyşa o zaman da söylemiştim. Bu yalnız benim fikrim değil, bütün İslâm Müelliflerinin fikridir.» demektedir. (s. 107) Yazar, «bazı İslâm müellifleri» deseydi — ki bu müellifler kendisinin faydalandığı müellifler olurdu — o zaman bu sözü kabul edilebilirdi. Halbuki «bazı» değil «bütün İslâm Müellifleri'nin bu konuda kendisiyle aynı fikirde olduğunu söylemektedir ki, bu, biraz evvel arzettiğim kısa malûmattan da nalaşılacağı vech üzere gerçeğe uymamaktadır. Bu mevzuda, bütün İslâm müellifleri Hâtemî'nin faydalandığı müellifler (Gafûri, Taleğani, Hâlisî, v.s.) ile aynı fikirde değildirlir.

Hâtemî «tereddütlerin ortadan kalkması» için «bir iki misal daha» vereceğini söyleyerek bazı müelliflerden nakiller yapmaktadır. Yazar bu müellifler meyanında Mevdûdî ve Seyyid Kutub'u da zikretmekte, böylece sanki onlar da daha sonra zikredilen müelliflerle aynı fikirde imiş gibi bir durum meydana gelmektedir. Halbuki bu konuda gerek Mevdûdî gerekse Seyyid Kutub zikredilen müelliflerden çok farklı şekilde düşünmektedirler. (Nitekim Mevdûdî, Hindistan'da, İslâm'ın ferdi toprak mülkiyetine izin vermediğini ileri süren bir yazarla aralarında başlayan ve daha sonra diğer fikir adamlarının da katılmasıyla genişleyerek bir sene kadar süren fikir tartışmaları üzerine «İslâm'da Toprak Mülkiyeti Meselesi» adıyla bir eser kaleme almıştır. Mevdûdî bu eserinde İslâm'da ferdi toprak mülkiyetinin varlığını, çok güzel bir şekilde izah etmektedir.)

Hâtemî'nin Mevdûdî ve Seyyid Kutub'dan naklettiği husus şudur: İslâm bir şahsın arazisini üç yıldan fazla işletmeden, ihya etmeden bırakmasını yasak etmiştir. İslâm hükümeti böyle hareket eden bir şahsın toprağına el koyabilir ve böylece toprak cemiyetin malı olur.

Bu mesele, Hadis-i Şeriflerle beyan edilmiş ve İslâm âlimlerince müsellem bir meseledir ve üzerinde söz edilmez kesinliktedir. Hâtemî'nin sözlerini naklettiği diğer müelliflerin görüşleri üzerinde ise uzun uzun söz etmek gerekir. Meselâ Hâlisî şöyle demektedir: «İslâm arazi mülkiyetini kökünden yıkmıştır. Hadis-i Şerifde arz Allahındır ve kim imar ederse onundur, buyurulmuştur. Şu halde toprakta hususi mülkiyet yoktur... Savaş yolu ile ele geçen ülkelerin toprakları, hususi mülkiyet mevzuu olamaz, vakfedilemez, bağışlanamaz ve miras yolu ile de geçmez. Bu topraklar bütün Müslümanların malıdır... Bugün yalnız Medine toprağı üzerinde hususi mülkiyet olabilir. Çünkü savaşsız ele geçirilmiştir.» Hâtemî de bu sözleri şerh sadedinde şöyle demektedir: «Medine toprağı hariç bütün İslâm âlemindeki topraklar savaş yolu ile ele geçirilmiştir. İslâm hukukuna göre bunlar üzerinde hususi mülkiyet cereyan etmez.» (s. 108)

Yukarıda Taleğânî'nin görüşlerini incelerken de dediğim gibi; İslâm'da toprak mülkiyetinin olmadığını söylemek mesnetsiz bir iddia olmaktan ileri geçemez. Hâlisî'nin, görüşünü müdafaa için ileri sürdüğü Hadis-i Şerif, toprakta ferdi mülkiyetin olmadığını değil, fertlerin araziyi ihya ederek toprak sahibi olabileceklerini beyan etmektedir.

Savaş yolu ile ele geçen toprakların mülkiyetine gelince; bu mevzuda ulemâ şu görüşleri ileri sürmüştür:

İmam Şafi'ye göre savaşla elde edilen topraklar ganimettir, ganimet elde edenler arasında taksim edilir. Eğer kendi arzuları ile almak istemezlerse bu topraklar, bütün Müslümanların menfaatını sağlamak üzere vakfedilir.

İmam Mâlik'e göre bu topraklar Müslümanlara vakf olur, elde edenler arasında taksim edilemez.

İmam-ı Azam'a göre devlet reisi bu hususta muhayyerdir; ya araziyi elde edenler arasında taksim eder — bu takdirde bu arazi, öşri arazidir — yahut araziyi eski sahiplerinin elinde bırakır — bu takdirde arazi haracı arazidir ve ahali ehl-i zimme olur — yahut da araziyi bütün Müslümanların menfaatına vakfeder. (10)

Hususi mülkiyetin yalnız Medine toprağı üzerinde olabileceği iddiasına gelince; bu iddiayı ilmi bir mesnede dayandırmaya imkân yoktur. Zira İslâm âleminde savaşsız olarak ele geçirilen topraklar, Medine topraklarından ibaret değildir. Ahali Müslüman oldukları için silâh kullanmadan fethedilen başka topraklar da vardır. Meselâ Taif, Yemen ve Bahreyn böyledir. Buradaki ahali Müslüman olduklarından sahip oldukları arazi, öşür arazisidir. (11)

«İslâm Açısından Sosyalizm»le, İslâm iktisadi sahasında derli toplu, emek ve araştırma mahsulü bir eser ortaya koyan Hüseyin Perviz Hâtemî'yi en samimi hislerle tebrik ve takdir ettiğimi bildirmek isterim.

(10) *El Ahkamü's Sultaniyye*, S. 131.

(11) *Ebû Ubeyd, Kitâbü'l Emvâl*, S. 512.

